

МАНДРИЧЕНКО Ж.В., Д'ЯЧКОВА М.О., СИДОРЧУК В.В.

ДО ПИТАННЯ ПОХІДНОСТІ ЗЛОЧИННОСТІ
В КОНТЕКСТІ «БУРШТИНОВОЇ» ЗЛОЧИННОСТІ

ON THE QUESTION OF THE DERIVATION OF CRIME
IN THE CONTEXT OF “AMBER” CRIME

У статті було наведено і проаналізовані наявні у літературі поняття злочинності. Додатково були досліджені наявні ознаки злочинності. Внаслідок чого було виділено ознаку похідності злочинності. Визначено, що похідність – це властивість злочинності, яка полягає у реалізації певних видів злочинної діяльності, які наслідково вчиняються у випадку реалізації бенефіціарної (основної/першопричинної/донорної) злочинності, і мотивуються зазвичай корисливою метою, єдиним умислом чи бажанням забезпечити безпеку внаслідок реалізації бенефіціарної злочинності. При цьому бенефіціарна злочинність є вирішальною, основною і базисною для вчинення подальшої/похідної (без вчинення або масштабності бенефіціарної злочинності не було б і похідної).

Щодо можливих видів похідності, то в залежності від масштабу кримінальної протиправної діяльності, можна виділити випадки похідності кримінальних правопорушень, які пов'язані з конкретним кримінальним правопорушенням (бенефіціарним), і охоплюються єдиним злочинним умислом, звісно існує і похідна злочинність.

На прикладі із «бурштиною» злочинністю, яку ми взяли в якості дослідження бенефіціарної, нами були виділені наступні похідні види злочинності: економічна, екологічна, насильницько-майнова, корупційна. Додатково було вказано на ризик маргіналізації дітей і підлітків, які є заручниками «бурштиною» злочинності.

Досліджуючи питання похідності злочинності, було зазначено, що похідність і самовідтворення злочинності – змістовно різні поняття, самовідтворення направлене на необхідну, вимушену повторюваність одного й того самого кримінального правопорушення або іншого, пов'язаного з ним спільною метою, який вчиняється одним й тим самим або дотичним суб'єктом з єдиним умислом. В контексті «бурштиною» злочинності, самовідтворенням можна вважати дії осіб, які незаконно здійснили видобуток бурштину, і в подальшому його перевозять, збувають, обробляють тощо.

Похідність конкретної (бенефіціарної) злочинності є показником підвищеної небезпеки окремого виду злочинності. Оскільки вона тягнуче за собою не просто вчинення одного виду злочинності, але і інших більш тяжчих видів злочинності.

Ключові слова: злочинність, ознаки злочинності, похідність, «бурштинова» злочинність.

© МАНДРИЧЕНКО Ж.В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-детективної діяльності (Національний університет «Одеська юридична академія»)

© Д'ЯЧКОВА М.О. – кандидат юридичних наук, завідувач відділу аспірантури і докторантури (Національний університет «Одеська юридична академія»)

© СИДОРЧУК В.В. – доктор філософії, асистент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності (Національний університет «Одеська юридична академія»)

The article presented and analyzed the concepts of crime available in the literature. In addition, existing signs of criminality were investigated. As a result, a sign of the origin of crime was identified. It was determined that derivation is a feature of crime, which consists in the implementation of certain types of criminal activity, which are subsequently committed in the case of the implementation of beneficial (main/primary/donor) crime, and are usually motivated by a selfish goal, a single intention or desire to ensure safety as a result of the implementation of beneficial crime. At the same time, beneficial crime is decisive, basic and basic for the commission of a subsequent/derivative (without the commission or scale of beneficial crime, there would be no derivative).

As for the possible types of derivation, depending on the scale of criminal illegal activity, it is possible to single out cases of derivation of criminal offenses that are related to a specific criminal offense (beneficiary) and are covered by a single criminal intent, of course there is derivative crime.

On the example of "amber" crime, which we took as a beneficiary study, we highlighted the following derivative types of crime: economic, environmental, violent-property, corruption. In addition, the risk of marginalization of children and adolescents who are hostages of "amber" crime was pointed out.

Investigating the issue of derivation of crime, it was noted that derivation and self-reproduction of crime are meaningfully different concepts, self-reproduction is aimed at the necessary, forced repetition of one and the same criminal offense or another related to it with a common purpose, which is committed by the same or tangential a subject with a single intention. In the context of "amber" crime, self-reproduction can be considered the actions of persons who illegally mined amber, and subsequently transport, sell, process, etc.

Derivation of specific (beneficial) crime is an indicator of increased danger of a particular type of crime. Since it will entail not only the commission of one type of crime, but also other, more serious types of crime.

Key words: *crime, signs of crime, derivation, "amber" crime.*

Вступ. Проблема злочинності не втрачає своєї актуальності в жодному суспільстві в різні епохи, незважаючи на це, досі не існує універсального методу боротьби з нею, і немає суспільства в якому б не було злочинності. Однак, як би науковці, законодавці і практики не прикладали б свої зусиль для її дослідження, і подальшого пошуку засобів для боротьби з нею – її рівень, масштаб та якість були б на значно вищому рівні.

Постановка завдання. З огляду на вищезазначене, вбачаємо, що у нашому дослідженні необхідно приділити увагу питанням пов'язаним із визначенням поняття злочинності, її ознак та похідності злочинності як її ознаки.

Результати дослідження. Зазвичай при визначенні поняття злочинності наголошують на її соціальному характері. Це пояснюється тим, що злочинності не буває поза існуючим суспільством, окрім того «вона соціальний феномен не тільки онтологічно, але й гносеологічно. Злочинність породжується умовами суспільного життя. Статистичні дані з усією очевидністю доводять, що різкі зміни соціальних умов породжують зміни кількісних та якісних характеристик злочинності. Вона розглядається як: один з факторів суспільного здоров'я, нормальний і необхідний феномен суспільства; закономірне явище, що відображає стан суспільного організму» [1, с. 13].

Що ж стосується інших визначень злочинності, то О.М. Литвак, розглядаючи поняття злочинності вказував на те, що злочинність «це відносно масове явище кожного суспільства, що складається із сукупності окреслених кримінальним законом вчинків, скоєних на тій чи іншій території протягом певного часу» [2, с. 37]. Видається справедливим обраний науковцем метод розмежування злочинних вчинків від незлочинних – окреслення злочинних лише кримінальним законом.

Серед наявних у юридичній доктрині визначень необхідно також звернути увагу на наступне, що характеризує склад поняття злочинності: «поняття злочинності є родовим, що містить у собі чисельність окремих видів і груп злочинів (насильніцькі, корисливі, службові та інші). Співвідношення між злочинністю і окремими злочинами можна уявити як співвідношення роду і виду» [3, с. 327].

В свою чергу, науковець А.Ф. Зелінський зазначає, що злочинність «це масовий прояв де-структивності у поведінці людей, що знаходить свій вираз у системі передбачених кримінальними

законами діянь, учинених на даній території або серед членів визначених соціальних груп протягом року або його певної частини» [4, с. 24]. В загальному необхідно погодитись щодо деструктивного характеру поведінки людей, якщо мова йде про характеристику злочинності. Однак важливим є розкриття змісту відповідної деструктивності – зазвичай деструктивна поведінка людей безпосередньо корелюється з кримінальним законом. Однак, бувають випадки коли поведінка людей, яка визначається кримінальним законом як злочинна або об'єктивно не є деструктивною (приналежність до окремих національностей у Німеччині 1933-1945), або об'єктивно є деструктивною для державної ідеології, державного ладу, хоча для суспільства вона є нейтральною (перепродаж товарів, яке у Радянському союзі вважалося злочинною діяльністю – спекуляцією, однак у пізньому Радянському союзі відповідна діяльність була декриміналізована і вважалася суспільнокорисною, варто зауважити, що вона є дрібним підприємництвом, і є основою для існування багатьох осіб, а також основою капіталістичної економічної системи).

В свою чергу М.Г. Вербєнський зазначає, що «злочинність – закономірне явище, що відображає стан суспільного організму, визначений соціально-економічними, суспільно-моральними, політичними та іншими умовами життя конкретного суспільства. Вона є не чим іншим, як побічним продуктом суспільного розвитку, результатом його патології та дезорганізації» [5, с. 17]. Ми беззаперечно згодні з автором щодо його характеристики злочинності через соціальні показники у суспільстві: соціально-економічні, суспільно-моральні, політичні – адже вони у своїй сукупності є одним із найважливіших факторів, які визначають які діяння будуть вважатися злочинними (варто згадати про декриміналізацію ряду економічних злочинів в Україні, а також про доповнення Кримінального кодексу новими статтями, що свідчить про криміналізацію окремих діянь, причиною чого стали політичні, економічні, соціальні чинники).

На нашу думку, необхідно також вказати і наступне визначення злочинності: «негативне соціальне, історично мінливе правове явище, що полягає у вчиненні частиною членів суспільства вчинків, які заподіюють шкоду іншим членам суспільства або суспільству загалом, відповідальність за які передбачена кримінально-правовими нормами» [6, с. 24]. Тут необхідно приділити увагу двом особливостям: історичній мінливості злочинності і обов'язковості шкоди, яка заподіюється іншим членам суспільства чи суспільству загалом. Щодо історичної мінливості, то ми дещо зачіпали цю тему, вказуючи на соціальні, моральні, політичні особливості суспільства, які впливають на визначення окремих дій злочинними. Зрозуміло, що з впливом часу вказані особливості суспільства змінюються, що впливає і на законодавче визначення дій, що визнаються злочинними. Що ж стосується заподіяння шкоди іншим членам суспільства чи суспільству загалом, то не завжди відповідні дії можуть бути визнані злочинними, оскільки багато повсякденних дій осіб призводять до шкоди іншим особам або суспільству загалом, однак законодавець лише частину їх вважає злочинними, що знову ж таки залежить від особливостей розвитку соціуму.

Беззаперечно цікавою є думка французького криминолога А. Лакассань (1885 рік), яка була перефразована сучасниками, які зазначили «кожне суспільство має ту злочинність (види злочинів, їх якісну своєрідність), яка відповідає його культурі, є її елементом (наприклад, комп'ютерні злочини можливі тільки в суспільствах відповідної «інформаційної» культури). При цьому, культурно обумовлені не тільки характер і способи вчинення злочинів, а й прийнятні суспільством заходи соціального контролю (протидії), включаючи покарання» [7, с. 143].

Розглянувши наявні визначення поняття злочинності у юридичній доктрині, вважаємо за необхідне дослідити її ознаки. Стосовно цього питання, то в літературі наявні наступні позиції: «незважаючи на істотні відмінності перерахованих родових понять, які характеризують злочинність, її видові відмінні ознаки, як правило, збігаються. Так, злочинність як соціальний феномен у науці наділять низкою властивостей, передусім: масовістю, відносною поширеністю; історичною зумовленістю й історичною мінливістю; перехідністю; злочинність – це система, яка має свою внутрішню логіку розвитку, а тому революційна зміна одного суспільного ладу на інший не знищує її; самодетермінованість (самовідтворенням), саморозвитком; різнообумовленістю; відносною статистичною стійкістю; не можна чекати різких змін у її структурі за рівні короткі проміжки часу (місяць, квартал, рік); зміни носять «плавний» і закономірний характер; іррегулярність; окремі злочини, як елементи статистичної сукупності, вчиняються незалежно один від одного» [7, с. 143]. Вказані ознаки у своїй сукупності широко характеризують поняття злочинності, однак ми маємо також зазначити про те, що «названа сукупність властивостей злочинності змушує думати про неї не просто як соціальний феномен, але й як про культурний, як про елемент культури. У найбільш загальному розумінні культура – це спосіб людського існування, спосіб людської діяльності та, водночас, об'єктивовані результати цієї діяльності. Культура служить

найбільш загальним позабіологічним механізмом накопичення (аккумуляції), зберігання й передачі (трансляції) інформації, виконуючи тим самим функцію соціального наслідування» [7, с. 143].

Також необхідно навести думки іншого науковця стосовно наявних ознак злочинності, так наприклад А.І. Богатирьов в своєму дослідженні виділяє наступні її ознаки:

– «злочинність є крайнім, найбільш небезпечним видом соціального відхилення людини, громадянина;

– злочинність по своїй суті явище негативне, що приносить шкоду як суспільству в цілому, так і конкретним його членам;

– злочинність є відносно масовим явищем;

– злочинність перебуває тільки в правовому полі;

– злочинність є статистичною сукупністю актів протиправної поведінки, не погоджених і прямо не пов'язаних між собою;

– злочинність є вкрай неоднорідним явищем;

– злочинність має свою кваліфікацію» [8, с. 73-74].

Беззаперечно важливою і обов'язковою ознакою злочинності є її «кримінально-правовий характер, оскільки поза кримінально-правовою оцінкою немає як злочинів, так і злочинності взагалі» [9, с. 22]. Зважаючи на це «злочинність доводиться розглядати як таку, що «конструюється» за допомогою двох різнорівневих підстав: 1) реальна (онтологічна, об'єктивна) суспільна небезпека, шкода та 2) передбаченість кримінальним законом, «криміналізованість», яка завжди є результатом суб'єктивної волі законодавця» [7, с. 143].

Необхідно також зазначити й те, що на ця обставина звернула не себе увагу: «одні ознаки поняття «злочин» є матеріальними, субстанціальним (суспільна небезпека або шкода), тоді як інші – формальні, несубстанціальні (протиправність, вказівка в кримінальному законі)» [10, с. 37].

Продовжуючи досліджувати ознаки злочинності необхідно зазначити про одну з них – похідність злочинності. Щодо визначення похідності – то це властивість злочинності, яка полягає у реалізації певних видів злочинної діяльності, які наслідково вчиняються у випадку реалізації бенефіціарної (основної/першопричинної/донорної) злочинності, і мотивуються зазвичай корисливою метою, єдиним умислом чи бажанням забезпечити безпеку внаслідок реалізації бенефіціарної злочинності. При цьому бенефіціарна злочинність є вирішальною, основною і базисною для вчинення подальшої/похідної (без вчинення або масштабності бенефіціарної злочинності не було б і похідної).

Щодо можливих видів похідності, то в залежності від масштабу кримінальної протиправної діяльності, можна виділити випадки похідності кримінальних правопорушень, які змістовно пов'язані з конкретним кримінальним правопорушенням (бенефіціарним), і охоплюються єдиним злочинним умислом, звісно існує і похідна злочинність.

Найяскравішим випадком похідності злочинності є «бурштинова» злочинність. Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину формує окремий склад кримінального правопорушення, передбаченого статтею 240¹ КК України [11], відповідні дії у своїй сукупності формують бенефіціарну злочинність. Похідною злочинністю по відношенню до «бурштинової» є: *насильницько-майнова* (з огляду на наявність у осіб, які займаються «бурштиновим» промислом значних коштів, отриманих незаконним шляхом – вони є ідеальними жертвами майнової злочинності, яка в даному випадку зазвичай поєднується з насильницькою), *економічна* (несплата податків, зборів, відрахувань до Пенсійного фонду – тягнуть за собою недоотримання фінансів до державного бюджету. Злочинна діяльність заважає розвитку технологій, які б в контексті видобутку бурштину були б направлені на ефективніше, екологічніше видобування породи, його переробки на території України – що мало б значний економічний зиск), *екологічна* (злочинний видобуток бурштину виключає можливість здійснювати контроль за методами його видобутку, які нажаль значно шкодять поверхневому шару ґрунту, значно знижує його родючість, що призводить до унеможливлення використання його у сільському господарстві, яке в свою чергу є основою економіки України), *корупційна* (наявність підвищеної кількості кримінальних правопорушень стосовно різних видів злочинності, значних грошових коштів – ідеальне середовище для розвитку корупції серед окремих представників правоохоронних органів). Окрім офіційних видів злочинності хотілося б додатково виділити похідні негативні соціально-моральні наслідки «бурштинової» злочинності, що пов'язані із негативним, маргінальним впливом «бурштинового» соціуму на дітей і підлітків, які є заручниками як бенефіціарної, так і похідної злочинності, і видавлюють наявні офіційні засоби заробітку пропонуючи

швидкі кошти за незаконну діяльність. Якщо проблему з похідною злочинністю можна вирішити у короткостроковій перспективі, проблема з маргіналізацією дітей і підлітків, матимуть довготривалі наслідки, які в окремих випадках неможливо бути виправити.

При цьому, досліджуючи питання похідності злочинності, маємо розуміти, що похідність і самовідтворення злочинності – змістовно різні поняття, самовідтворення направлене на необхідну, вимушену повторюваність одного й того самого кримінального правопорушення або іншого пов'язаного з ним спільною метою, який вчиняється одним й тим самим або дотичним суб'єктом з єдиним умислом. В контексті «бурштинової» злочинності, самовідтворенням можна вважати дії осіб, які незаконно здійснили видобуток бурштину, і в подальшому його перевозять, збувають, обробляють тощо.

Розглядаючи похідність як ознаку злочинності, незважаючи на характеристику злочинності, яку вона надає, похідність характеризує і причини/детермінанти злочинності. Так, похідність свідчить про явно злочинну діяльність бенефіціарного кримінального правопорушення, злочинні наслідки якого у майбутньому будуть об'єктом/предметом іншого виду злочинності. Так, наприклад незаконні маніпуляції з незаконно видобутим бурштином – цікавтимуть як осіб, готових застосувати насильство, так і осіб з наявними у них владними повноваженнями – все для отримання особистої вигоди. Тобто сам факт реалізації бенефіціарної злочинності свідчить не тільки про суспільну небезпеку вчинених кримінальних правопорушень, однак і про суспільну небезпеку щодо вчинення у майбутньому іншої похідної злочинності.

В свою чергу, досліджуючи детермінанти бенефіціарного виду злочинності, в контексті похідної злочинності, необхідно зауважити, що окрім типових детермінант варто виділити і недосконалість нормативного регулювання законодавцем суспільних відносин, ігнорування ним необхідності зміни нормативного регламентування окремих суспільних відносин, і неефективна діяльність органів виконавчої влади в контексті мінімізації причин і умов окремого виду злочинності. Найяскравішим прикладом зазначених детермінант є «бурштинова» злочинність. Наявна загальнодержавна проблема, яку необхідно вирішувати, бо вона є і бенефіціарною злочинністю по відношенню до інших видів злочинності, і середою, яка маргіналізує молоде покоління. У законодавчій та виконавчій влади наявний приклад із досвідом сусідніх країн стосовно легалізації відповідного виду діяльності, наявне розуміння недоцільності тотальної заборони видобутку бурштину і необхідність легалізувати відповідний вид діяльності для прозорості, суттєвого зниження різного виду злочинності у бурштиновій сфері. Перелічені фактори мали б сприяти прийняттю законодавцем необхідних в даному випадку заходів для трансформації «бурштинової» злочинності, яка потребує в певному обсязі бюджетні кошти для неефективної боротьби з нею, у багатомільярдну галузь економіки. Однак, вирішення «бурштинового» питання через певні обставини відкладається, у зв'язку з чим продовжують вчинятись як безпосередньо бенефіціарна, так і похідна злочинності.

Висновки. Охарактеризувавши бенефіціарну злочинність і її похідну властивість вбачається, що вона є донором для інших видів злочинності, які змістовно, сутісно не пов'язані з бенефіціарною злочинністю, однак вона є підґрунтям, підставою для вчинення похідної. Разом з тим, необхідно зауважити, що зважаючи на латентну небезпеку бенефіціарної злочинності (оскільки вбачається, що вчиняється один вид злочинності, однак фактично він тягне за собою вчинення інших видів злочинності) – боротьба з нею має бути пріоритетним завданням як для законодавчої, так і для виконавчої влади. Ігнорування її з об'єктивних чи суб'єктивних причин – показник незадовільного рівня державного управління, непрофесіоналізму або суб'єктивної зацікавленості окремих представників органів державної влади у її реалізації.

Похідність конкретної (бенефіціарної) злочинності є показником підвищеної небезпеки окремого виду злочинності. Оскільки вона тягнучиме за собою не просто вчинення одного виду злочинності, але і інших більш тяжких видів злочинності, які окрім тяжких кримінальних наслідків, тягнуть і маргіналізацію і криміналізацію населення.

Список використаних джерел:

1. Даньшин І. Н. Введення у криминологічну науку. Х.: Право, 1998. 144 с.
2. Литвак О.М. держава і злочинність. К. : Аттіка, 2004. 37 с.
3. Криминологія. Загальна та особлива частина: [підручник для студентів юрид. спец., вищ. Навч. закладів]/ І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодед; за заг. ред. проф. І.М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 352 с.
4. Зелінський А.Ф. Криминологія: навч. Посібник. Х.: Рубікон, 2000. 24 с.

5. Вербенський М.Г. Транснаціональна злочинність : монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. 356 с.
6. Кримінологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів/ о.М. Джужа, Я.Ю. Кондратьєв, О.Г. Кулик, П.П. Михайленко та ін.: за заг. ред. О.М. Джужи. К : «Юрінком Інтер». 2002. 42с.
7. Мозгова В.А. Поняття та особливості злочинності неповнолітніх. *Юридичний вісник*. 2014. 2 (31). С. 142-147.
8. Богатирьов А.І. Вчення про злочинність та її ознаки. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 1. С. 72-75.
9. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х., 2009. 288 с.
10. Жеребкін В. Є. Логічний аналіз понять права. К.: Вища шк., 1976. 150 с.
11. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року, № 2341 – III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

УДК 343.357

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.36>

МАРІН О.К.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СЛУЖБОВУ НЕДБАЛІСТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ СИСТЕМАТИКИ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

LIABILITY FOR NEGLIGENCE OF OFFICIAL DUTY THROUGH THE PRISM OF THE SYSTEMATICS OF CRIMINAL OFFENCES

Метою цієї статті був розгляд проблем кримінальної відповідальності за службову недбалість через призму систематики відповідних складів кримінальних правопорушень.

Безпосереднім об'єктом службової недбалості є та складова нормальної службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, яка пов'язана із належним і сумлінним виконанням спеціальним суб'єктом того обсягу влади, компетенції та повноважень, які визначаються власне його спеціальним статусом. У статті констатується необхідність впровадження загальної норми про кримінальну відповідальність за недбалість осіб, які надають публічні послуги, що, зокрема, підтверджується і системним підходом у дослідженні відповідної проблематики. Зроблено висновок про те, що службова недбалість, відображена у найбільш загальній із всіх норм про це посягання у ст. 367 КК України, вчиняється виключно через бездіяльність. Отже й у спеціальних та специфічних нормах про таку недбалість варто виходити із того, що таке посягання вчиняється у пасивній формі поведінки. Описана проблема, пов'язана із тим, що зміна законодавчого розуміння суспільно-небезпечних наслідків у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 367 КК України, безпосередньо вплинула на характер співвідношення норм, які до того традиційно вважалися такими, що співвідносяться як «загальна – спеціальна». Проаналізовано також й інший аспект визначення змісту суспільно небезпечних наслідків у складі службової недбалості. Наголошено на тому, що незважаючи на поширений у судовій практиці підхід, від-